
Romualdas GIRKUS,
Viktoras LUKOŠEVIČIUS

*Laikinios Lietuvos
sostinės Kauno miesto
tiražinės spaudos
planai*

Įvadas

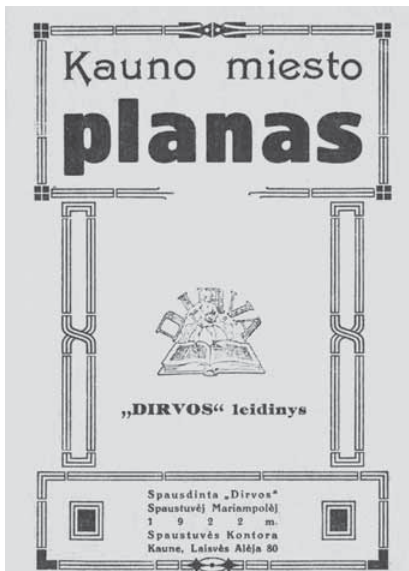
Miestų planai yra istorinio paveldo dalis. Jų nagrinėjimas padeda atskleisti miestų genezės ir augimo istoriją. Miesto planas atspindi miesto raidą, nusako bendruosius jo problematikos bruožus, o nauji planai atveria naujus miesto gyvenimo fragmentus. Kauno miesto suklestėjimas Nepriklausomoje Lietuvoje susietas su jos laikiniu Valstybės sostinės statusu. Žymus tuo laikmečiu miesto augimas akivaizdus ir spausdintuose keletą kartų per šį 20-metį Kauno miesto planuose. Iki nepriklausomybės Kaunas turėjo tik svetimšalių paruoštus miesto planus. Tuo laikmečiu žinomi 1904 m. carinės Rusijos M 1:14 000 Kauno gubernijos miesto planas¹ ir 1914 m. Kauno miesto planas M 1:25 000, talpintas Mortenseno knygoje „Litauen...“². Berlyne spaudai parengtas iki Lietuvos nepriklausomybės paskelbimo bei Kaune atspausdintas M 1:20 000 PLAN von KOWNO und Umgebung. Kauno miestas savivaldybės lygiu buvo aprūpinamas tiksliniais miesto ar jo dalių teritorijų planais, tačiau Kauno miesto tiražinės spaudos planai dėl jų nevienetinės sklaidos išliko ir po dviejų pasaulinių karų. Šio straipsnio tikslas – apžvelgti svarbiausius Kauno miesto planus kartografiniu aspektu.

¹ N. Lukšionytė-Tolvaišienė, *Gubernijos laikotarpis Kauno architektūroje*, VDU leidykla, Kaunas, 2001.

² Dr. H. Mortensen, *Litauen Grundzüge einer Landeskunde*, Osteuropa-institut in Breslau, L. Friedrichen & CO, Hamburg, 1926, 8 priedas PLAN von Kowno und Umgeburg.

1922 m. Kauno miesto planas M 1:18 000

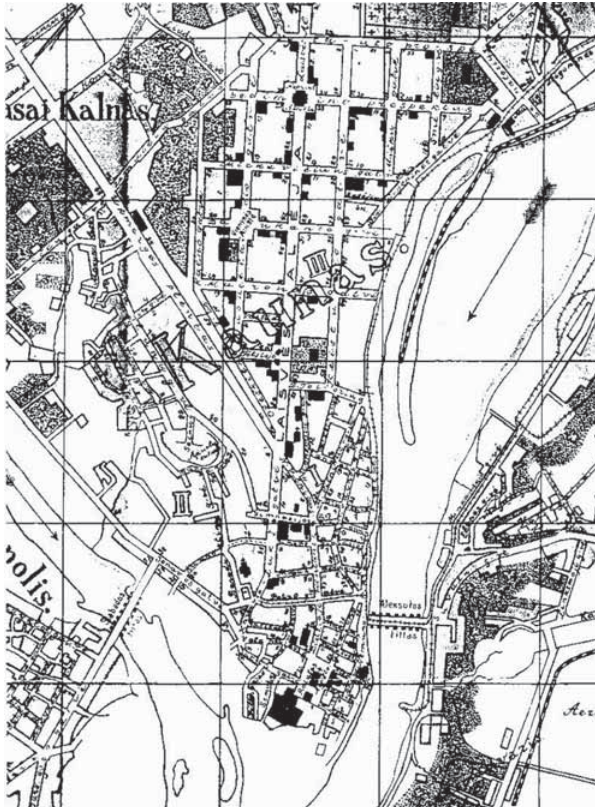
Šiuo Kauno planu Kauno istorikai atveria savo straipsnių rinkinį 2006 m. pasirodžiusioje knygoje KAUNAS³. Tai susigretina su *Senosios Lietuvos istorijos* leidinio⁴ M. K. Radvilos žemėlapiu *LDK kunigaikštystė*, kuris taip pat patalpintas minimos knygos pradžioje. Jeigu Našlaitėlio žemėlapis žinomas plačiau Lietuvoje visuomenei, tai 1922 m. Kauno planas reikalingas metrikos, kuri *Kauno* knygoje neteikiama. Plano užrėmyje esantis užrašas *Liet. valst. spaust. litografija, Kaunas* gali suklaidinti vartotoją, nes jis tapatinasi su plano spaudos vieta. Iš tikrųjų jis nurodo, kur buvo pagamintos spaudos klišės. Planas buvo atspausdintas Marijampolėje, *Dirvos* spaustuvėje. Ši informacija teikiama sulankstomo plano 50×55 cm viršelyje greta 14 puslapių priedo su priemiesčių, miesto žymesnių vietų, atstovybių, valstybinių

1-1 pav. 1922 m. Kauno miesto plano viršelio fragmentas

³ *Kaunas, istorija, praeitis, dabartis*, sud. R. Viedrynaitis, leidykla Šviesa, Kaunas, 2006, p. 164.

⁴ A. Bumblauskas, *Senosios Lietuvos istorija*, P. Paknio leidykla, Vilnius, 2004.

1-2 pav. 1922 m. Kauno miesto plano fragmentas

įstaigų adresais⁵. Planas išskirtinas netradiciniu V-R orientavimu.

Orientavimas pažymėtas pietryčių kampe įkarpoje kompasu piešiniu kartu su Kauno miesto herbu ir masteliu dviejose išraiškose (skaitmeninis ir linijinis). Tačiau sulankstomo plano tikrasis mastelis apie 1:18 000, tad pateiktas mastelis 1:10 000 klaidinantis. Plane įbrėžtas 3,7×3,7 cm tinklelis, kuris vietovėje atitinka 666×666 m. Keturių spalvų plane su mėlynos spalvos trijų atspalvių kaita nepateikta plano eksplikacija. Tad plano vartotojui belieka pačiam spręsti apie plane nurodytus miesto objektus. Raudona spalva pažymėta užstatyta teritorija, o žaliai – miško augmenija. Miesto dalys vardintos išsiskiriančiu šriftu – Žaliasai

⁵ *Kauno miesto planas*, Dirvos leidinys, Marijampolė, 1922, p. 14 ir planas.

Kalnas, Šančai, Vilijampolis, Slabada, kaip ir priemiesčiai – Freida, Aleksota, A. Panemunė. Senamiestis ir Naujamiestis pažymėti bendru žaliu užrašu *Kaunas*, tad tenka teigti, kad miestui priklausančios dalys 1922 m. datai nėra fiksuotos. Pavadinimai teikti tik trimis upėms – Nemunas, Nėris, Jėsia, o gatvių vardai pažymėti Kauno miesto dalims. Išskirtos pavadinimais konkrečios teritorijos – Mickevičiaus slėnys, Vytauto kalnas, Napoleono kalnas, Ažuolų kalnas, Aerodromas, Linksmadvaris, Paroda). Nurodyti 5 tiltai, kurių du įvardyti – senasis Aleksoto tiltas ir Slabados tiltas. Tiltas iš Žaliakalnio į Vilijampolę per Nerį pažymėtas dvigubu ženklu. Miesto Š ir P priemiesčiuose ženklinami carinio laikmečio fortifikaciniai įtvirtinimai ir statiniai. Be kelių, juos jungia ir siauruko geležinkelio bėgiai, kurie neišliko. Šiandien neišliko ir plačiojo geležinkelio juostos į žiemos uosto pusiasalį (dabartinė centro sala). Kryžiukais žaliame fone žymėtos kapinės dabartiniame Vytauto parke, Vilijampolėje (dabar Sąjungos aikštė), Žaliakalnyje priešais Zoologijos muziejų (išlikę vienietiniai kapai), A. Panemunėje prie Jiesios (telikę tik fragmentai), A. Šančiuose (dabar karių kapinės), Šančiuose prie tilto (išlikusios), Žaliakalnyje (neveikiančios senosios žydų kapinės). Bažnyčios išskirtos juodu ploto uždažymu ir kryžiu, kiti dominuojantys pastatai tik užjuodinti. Gatvių pastatų numeriai kvartalų tarpuose žymėti Senamiestyje ir Naujamiestyje, teikti ir aikščių vardai (Rotušės, Vienybės, Nepriklausomybės). Upių slėnio lyguminės prieupio dalys paliktos bespalvėmis, Neries upėje prieš santaką apibrėžtos dvi salos, kurios šiandien neegzistuoja.

Savitumu laikytini ir plano rytų ir pietų užrėmiai, užpildyti reklamine informacija, kuri tęsiasi ir viršelio prieduose⁶.

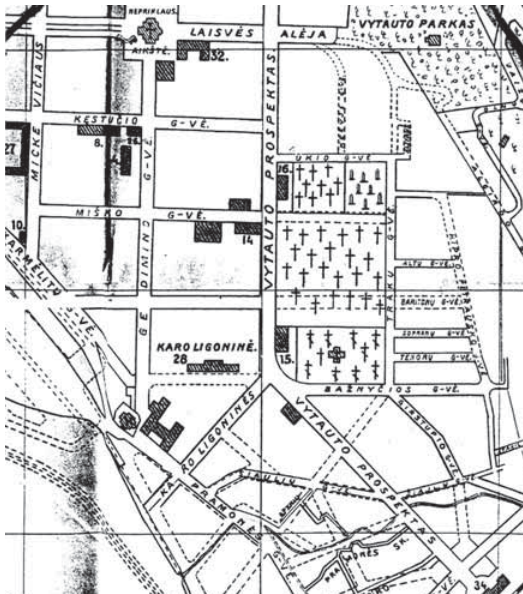
*1929 m. Kauno miesto
planas (antroji laida)
M 1:9 000*

Planą sudarė Kauno miesto matininkas J. Salėnėkas, išleido Cezaris Petrauskas. Planas atspausstas penkiomis spalvomis, formatas 78×83 cm. Pietvakarių kampo įkarpoje teikiami gatvių pavadinimai, įstaigos, miesto herbas ir skaitmeninis mastelis 1:5000 su žemiau išbraižytu linijiniu masteliu. Skaitmeninis mastelis rusvai perbrauktas, vadinasi, jo atsisakyta. Tikrasis plano mastelis 1:8750, ką rodo ir linijinis mastelis. Šiaurės-rytų kampo įkarpoje pateikti miesto rajonų pavadinimai ir miesto nuovados. Sutartiniai plano ženkilai išdėstyti plano viduje, šalia rytinio rėmo. Plane kas 5,6×5,6 cm suliniuotas tinklelis, kuris turi koordinacių skaitmenines reikšmes su X-sų pradžia Katedros pastate ir Y-kų pradžia – Rotušės pastate. Tinklelis atitinka 1×1 km. Plane pažymėtos policijos nuovadų ribos išorėje sutampa su miesto riba. Kadangi planas su-

⁶ Ten pat.

2-1 pav. 1929 m. Kauno miesto plano viršelio fragmentas

2-2 pav. 1929 m. Kauno miesto plano fragmentas

lankstomas, jis patalpintas viršelio aplanke. Plane matyti paštai ir pašto agentūros, kartografuotas VII fortas su užrašu (Archyvas), Napoleono kalnas išskirtas brūkšniniu reljefo žymėjimu. Varnių tilto vietoje nurodytas keltas ir pažymėtas projektuojamas naujasis Aleksoto tiltas ties Vytauto bažnyčia. Salos Neryje prieš santaką išnyko. Matyti žymūs pokyčiai Žaliakalnio dalyje, kur nutiestas naujų gatvių tinklas su užstatymu⁷.

Pirmoji plano laida pasirodė tais pačiais metais. Planas skiriasi miesto dalių pavadinimų stoka, o už pietinio rėmo jis papildytas reklamine 25 cm juosta. Tuo pat metu buvo išleista ir nespaltota plano laida be reklaminės juostos.

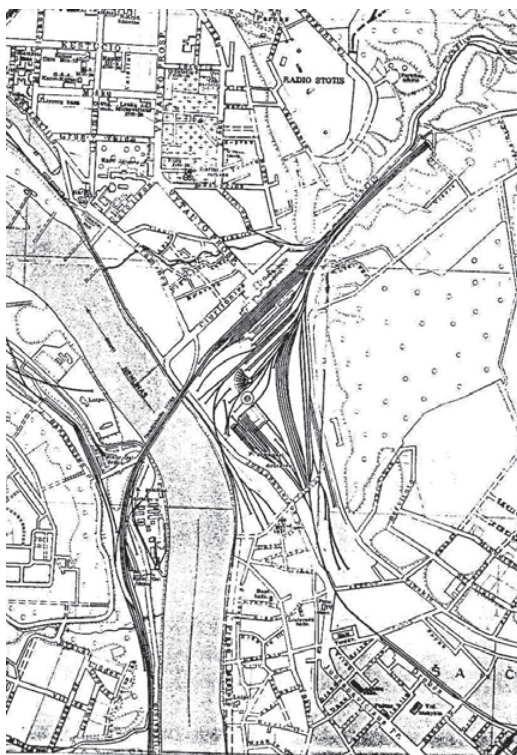
1935 m. Kauno miesto planas

Planas – *Spaudos fondo* leidinys – sulankstomas, matmenys – 62×65 cm. Pietvakarių kampo įkarpoje pateikti sutartiniai ženklai, šiaurės-rytų kampo įkarpoje yra vienspalvis miesto herbas. Plano pavadinimas *KAUNAS*, mastelis 1:15 000 skaitmeninis, jo apačioje – liniji-

3-1 pav. 1935m. Kauno miesto plano viršelio fragmentas

⁷ *Kauno miesto planas*, išleido Cezaris Petrauskas, Kaunas, 1929.

3-2 pav. 1935m. Kauno miesto plano fragmentas

nis. Raudonai liniuotas kas 6,6×6,6 cm tinklelis, kuris vietovėje žymi 1×1 km. Viršelio aplanke yra gatvių sąrašas ir reklaminė informacija. Plane ryškiai pažymėta miesto riba, kuri apima Panemunę, Fredą, Vičiūnus. Senojo Aleksoto tilto nebėra, naujasis tiltas jau pastatytas. Nemuno kilpoje, šalia Jiesios intako, vandens sunėsta nauja sala. Nemuno ir Neries santakoje apibrėžtos bunos ir seklumos, šlaitai bei fortai subrūkšniuoti. Keliais, takais ir proskynomis detalizuotas Ažuolynas, Botanikos sodas ir Basanavičiaus šilas. Įvardyti smulkesnių miesto dalių pavadinimai – Sargėnai, Eiguliai II, Marvelė, Vičiūnai, Jiesia, pažymėti ir priemiesčiai – Mikalinava, Smėliai, Linkuva, Milikoniai, Eiguliai I, Kalnica, Murava, Girstupis, Petrašiūnai, Pakalniškiai, Birutė, Žagariškės. Viešo pobūdžio įstaigos pažymėtos pavadinimais. Be Nemuno, Neries ir Jiesios, įvardinti intakai Semena, Girstupis. Atsirado naujos Panemunės kapinės, matyti Astronomijos observatorijos trianguliacijos punktas. Nežiūrint smulkaus plano mastelio, šio plano detalumas akivaizdžiai išskirtinas. Aplanke nurodyta, kad

visa informacija apie Kauną patalpinta „Spaudos fondo“ leidinyje „Vadovas po Kauną ir jo apylinkes“⁸.

1936 m. Kauno miesto planas M 1:15 000

Tai sulankstomas A. Ptašeko knygyno leidinys, išspausdintas Bregovskių litografijoje Kaune. Brolių Jakovo ir Cemacho spaustuvė Kaune veikė 1899–1940 metais. A. Ptašeko knygynas veiklą taip pat pradėjo carinės Rusijos laikmečiu ir po Pirmojo pasaulinio karo, nuo 1919 m., veiklą tęsė⁹.

Keturių spalvų planas turi sutartinius ženklus PV įkarpoje, o ŠR įkarpoje – plano pavadinimą, miesto herbą ir skaitmeninį 1:15 000 mastelį. Plane pažymėta miesto riba, tačiau detalumu planas žymiai menkesnis už 1935 m. Kauno miesto planą. Plano pakraščiuose, už miesto ribos, tik iš dalies nurodyti priemiesčiai. Raudonai suliniuotas 6,6×6,6 cm tinklelis toks pat kaip 1935 m.

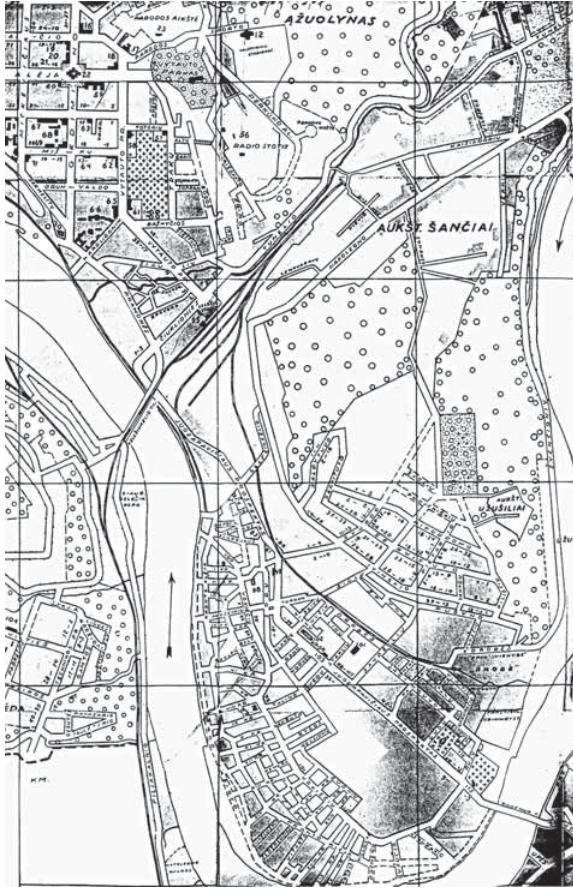

1936

4-1 pav. 1936 m. Kauno miesto plano fragmentai

⁸ *Kauno miesto planas*, Spaudos fondas, p.12 ir planas, Kaunas, 1935.

⁹ N. Lietuvninkaitė, *Kauno senoji knyga*, Kauno technologijos universitetas, Versus aureus, Kaunas 2006.

4-2 pav. 1936 m. Kauno miesto plano fragmentai

plane. Planas įklijuotas viršelyje, kuriame patalpintas miesto gatvių sąrašas ir A. Ptaško knygos geografinių leidinių sąrašas.

Įdomus įrašas po ženklų paaiškinimu – *Planą tikrino dailin. J. J. Burba*. Tai rodo leidėjų ne kartografines, o reklamines tendencijas¹⁰.

¹⁰ *Kauno miesto planas*, A. Ptaško knygos leidinys, p. 8 ir planas, Kaunas, 1936.

1 lentelė. Laikinios Lietuvos sostinės Kauno miesto planų suvestinė

Pagrindinės charakteristikos	1922 m.	1929 m.	1935 m.	1936 m.
Mastelis	1:18 000	1:9 000	1:15 000	1:15 000
Sudarytojai ir leidėjai	Lietuvos valst. spaustuvės litografija Kaune, spaustuvė DIRVA Marijampolėje	Kauno miesto matininkas I. Salėnėkas, išleido Cezaris Petrauskas	Spaudos fondo leidinys, spaustuvė RAIDĖ Kaune	Br. Bregovskių litografija Kaune, A. Ptaško knygyno leidinys
Matmenys cm	49×55	78×83	62×65	66×68
Sutartiniai ženklai	Nepateikti	Plane prie rytinio rėmelio	PV įkarpoje	PV įkarpoje
Tinklelis plane cm ir vietovėje m	3,7×3,7 ir 666×666	5,6×6,6 ir 500×500	6,6×6,6 ir 1000×1000	6,6×6,6 ir 1000×1000
Spalvų skaičius	4 su mėlynos spalvos 3 atspalviais	5	5	4
Miesto riba	Nežymėta	Sutampa su nuovadų išorine riba	Pažymėta	Pažymėta
Gatvių sąrašas	Priede aplanke	PV įkarpoje	Priede aplanke	Priede aplanke
Reljefas	Nežymėtas	Napoleono kalnas brūkšniavimu	Šlaitai brūkšniavimu	Nežymėtas

Išvados

1. Nuosekliai nagrinėjant to paties miesto įvairių laikmečių planus, galima geriau atskleisti istorinę miesto raidą.

2. Kauno miesto planų masteliai pažymėti skaitmeniniu ir linijiniu masteliu, išskyrus 1936 m. planą. 1922 m. ir 1929 m. miesto planų masteliai klaidingi, bet 1929 m. plane pastebėta klaida pataisyta spalviniu skaitmeniniu masteliu.

3. Miesto planų sudarytojai ir leidėjai nesikartoja. 1922 m. ir 1935 m. planus išleido valstybinės institucijos, 1929 m. ir 1936 m. planus – privačios firmos.

4. Kauno miesto matininko sudarytame 1929 m. plane išskirtinai pažymėtos tinklelio koordinatės su jų pradžia žymiausiuose miesto pastatuose.

5. Miesto ribos 1922 m. plane nėra. 1929 m. plane ji sutampa su išorine policijos nuovadų riba, paskesniuose planuose – pažymėta sutartiniu ženklu.

6. Kokybiškiausiu kartografiniu leidiniu laikytinas 1935 m. planas. Jis išsiskiria detalumu ir gausiu reljefo elementų panaudojimu.

Romualdas Girkus,
Viktoras Lukoševičius

MAPS OF PROVISIONAL CAPITAL
OF LITHUANIA KAUNAS PUBLISHED
IN LARGE EDITIONS

Abstract

The article analyses maps of the Kaunas city published in 1922, 1929, 1935, and 1936 in large number of copies with the aim of depicting the historical picture of the city through the cartographic drawings. The paper reveals a significant growth of social infrastructure of Kaunas as the provisional capital of independent Lithuania and shows the change of the picture of the city; appearance of new accents; formation of the network of streets and construction of buildings, bridges; development of industrial landscape such as railways, factories, etc. Moreover, the change of the city limits, its landscape, and names of the city quarters in different publications of Kaunas maps are described. Fragments of maps of the provisional capital, their cover pages and table summarizing the main characteristics of these maps are provided.

Gauta: 2008 05 09